

DÖKMECİLER HAMAMI

İstanbul'da
Süleymaniye Camii yakınında
külliye'ye ait hamam.

Kanûnî Sultan Süleyman adına inşa edilen Süleymaniye Külliyesi'nin bir parçası olarak Hassa Başmimarı Sinan tarafından yapılmıştır. Külliye'nin yapımına 957'de (1550) başlanarak 964 yılı Zilhicesi sonlarında (Ekim 1557) tamamlanmış olduğuna göre hamam da bu yıllar içinde inşa edilmiş olmalıdır. Nitekim 1557 yılında İstanbul'da bulunan ve caminin açılışının 8 Ekim 1557'de yapıldığını belirten Flensburglu ressam Melchior Lorichs (Loreck), gerek büyük İstanbul panoramasında gerekse Süleymaniye'nin tek resminde hamamı da göstermiştir.

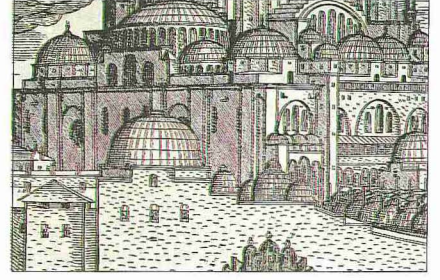
Etrafında dökmece esnafı yerleştiğinden Dökmeciler Hamamı olarak adlandırılan bu yapının Mimar Sinan'ın eseri olduğu tezkiyelerde hamamlar bölümünün en başında belirtilmiştir. Hamam tek olduğuna göre normal bir çarşı hamamı olarak düşünülmeyişi, daha çok Süleymaniye Külliyesi personeline ve medreselerde kalan talebelere mahsus olduğu düşünülebilir. Hamam 1916-1917 yıllarında, Heinrich Glück'ün inceleme yaparak planını çıkardığı sırada kullanılmıyor ve kapalı bulunuyordu. Özel mülkiyete geçen bu tarihî eser 1930'lu yıllarda atölyeye dönüştürülmüşken yakın

tarihlerde sahibi tarafından boşaltılıp bir restorasyon projesine göre tekrar hamam olarak kullanılmak üzere tamir ettirilmiştir.

Dökmeciler Hamamı külliye'nin güney ucunda bulunmaktadır. Haliç tarafındaki Râbi' Medresesi'nin yanından geçen sokağın kenarında bulunduğu ve çok eskiden meydana geldiği anlaşılan şehir dokusuna uyulmak istenildiği için Dökmeciler sokağına komşu yan cephesi yamuk olarak inşa edilmiştir. Her bir kenarı içeriden yaklaşık 11,50 m. ölçüsünde olan kare planlı soyunma yerini (cemekân) büyük bir kubbe örter. Giriş cephesinde iki, açıkta olan diğer iki cephesinde üçer pencere vardır. Girişin önündeki holün de eskiden beri var olduğu anlaşılmaktadır. Soyunma yerinin dış mîmarisinde karma tekniğin kullanıldığı görülür. Her taş dizisi arasında iki sıra tuğladan meydana gelmiş bir hatıl uzanır. Mahya hattı, testere dişi biçiminde sıralanan tuğlalarla sağlanmıştır. Geçiş pandantiflerle temin edilen kubbe ise sekizgen bir kasnağa oturur. Soyunma yerinin ortasında yekpâre mermerden, kenarları tırtıllı çift çanakdan meydana gelmiş fiskiyeli bir havuz bulunur.

Buradan, kenarda bulunan bir kapıdan geçilen ılıkık kısmı üç bölümlü olmakla beraber simetrik bir düzene sahip değildir. En sağda kubbeli, kapalı bir mekân vardır. Bir kubbe ve bir yarım kubbe ile örtülü esas ılıkıktan helâlara ve kubbeli küçük kapalı mekânlara geçilir. Planındaki şaşırtıcı bir husus da esas halvet kısmına doğrudan doğruya ılıkıktan değil bu küçük mekânların birinden geçilerek ulaşılmasıdır. Böylece Sinan burada hamam mimarisinin klasik şekillerinden değişik bir uygulama yapmıştır.

Dört eyvanlı tipte olan sıcaklık köşelerinde halvet hücreleri orta sofadan ikişer mermer sütunla ayrılarak bunların araları yine mermerden insan boyunun biraz yükseğine kadar çıkan perdelerle kapatılmıştır. Sütunların mukarnaslı başlıkları üstünde sivri kemerler vardır. Sütunların alt ve üst kenarlarına bronz bilezikler konulmuştur. Sinan'ın, halvet hücrelerini sütunlarla ayırmak suretiyle dört eyvanlı hamam mimarisi şemasında bir değişiklik yapmak istediği de belli olmaktadır. Sıcaklık bölümünün tabanı, siyah mermerden bir çerçeve içine alınan kırmızı porfir taşından bir yuvarlakla bezenmiştir.

Kanûnî Sultan Süleyman zamanında İstanbul'da bulunan ressam Melchior Lorichs'in (Loreck) çizdiği Süleymaniye Camii gravüründe Dökmeciler Hamamı

Dökmeciler Hamamı fazla gösterişli bir yapı olmamakla beraber Türk mimarisindeki büyük külliyelerden en başta gelenine ait olması ve aynı zamanda bu manzumenin bütünlüğünü tamamlaması bakımından önemli bir eserdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâî, *Tezkiretül'e-bniye*, s. 6, 45, 124; H. Glück, *Probleme des Wölbungsbaues I: Die Bäder Konstantinopels*, Wien 1921, s. 127-131, 168; K. Ahmet Aru, *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul 1949, s. 94-95; Semavi Eyice, "Avrupa'lı Bir Ressamın Gözü İle Kanûnî Sultan Süleyman - İstanbul'da Bir Safevî Elçisi ve Süleymaniye Camii", *Kanûnî Armağanı*, Ankara 1970, s. 164-168; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 399; Zeki Sönmez, *Mimar Sinan İle İlgili Tarihî Yazmalar-Belgeler*, İstanbul 1988, s. 39, 75, 92, 99.

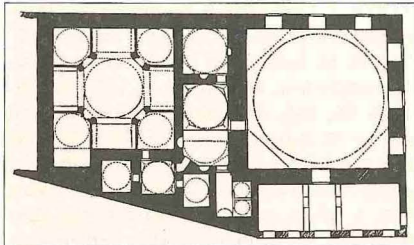
SEMAMİ EYİCE

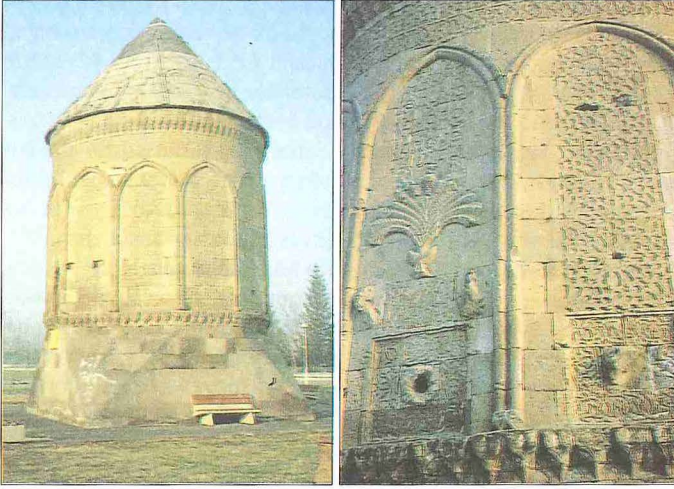
DÖNER KÜMBET

Kayseri'de
XIII. yüzyıla ait türbe.

İki satırlık kitâbesinden, tarihî şahsiyeti hakkında bilgi elde edilemeyen Şah Cihan Hatun adında bir hanıma ait olduğu anlaşılır ve bu isimle de anılır. Üslûbuna göre XIII. yüzyılın sonlarına tarihlenmekte, ancak ilk defa Gabriel tarafından ileri sürülen ve birçok yazarca benimsenen 1276 tarihinin dayanağı bulunmamaktadır. Şehrin merkezinde, Talas yolu üzerinde yer alır. 6,40 × 6,40 m. ölçülerinde, köşelerindeki pahlarla onikigene dönüştürülmüş kare planlı yüksek bir oturtmalığa sahiptir. Araştırmacılar arasında, tartışma konusu olan oturtmalıkta giriş ve herhangi bir hava deliği bulunmamasından dolayı türbenin cenazelik kısmının mevcut olmadığı kanaati yaygındır.

Dökmeciler Hamamı (1993) ve planı (Glück, rs. 90)

Döner
Kümbet ve
cephesindeki
taş süsleme
örnekleri -
Kayseri

Onikigen gövde içeriden yarım küre kubbe, dışarıdan konik külâh örtülü olup her cephesi, içlerinde geometrik motifli kabartmalar bulunan ve sivri kemerlerle biten kaval silme çerçeveli panolarla süslenmiştir. Panoların üzerinde biri bitkisel, diğeri geometrik motifli iki kabartma kuşağı, en üstte küçük mukarnaslarla bezeli bir bilezik yer alır. Gövdenin doğu ve batı yönlerinde birer pencere bulunmakta ve bunların demir parmaklıklarla kapatılmış oldukları görülmektedir. Pencere nişleri mukarnaslarla nihayetlenmekte ve sövelerin yanlarında iki küçük sütunçe, dışında da çepeçevre geometrik süslemeler yer almaktadır.

Kuzey yönündeki kapıya iki taraflı beş basamaktan oluşan bir merdivenle çıkarılır. İki yanı sütunçeli giriş nişinin üst kısmı mukarnaslı bir sivri kemerle sona erer. Kapının hemen üzerindeki dikdörtgen bir panoda ne oldukları anlaşılamayan iki kırık hayvan kabartması, onun üzerinde de beyaz taşla yazılarak palmetlerle bezeli sığ bir niş içine oturtulan kitâbe yer almaktadır. Kapının iki yanındaki yüzlerde, kare çerçeve içerisini dolduran rumî ve palmet bezemelerin üzerinde insan başı kabartmaları, daha yukarıda da hayat ağacı motifi dikkat çeker. Hayat ağacının üzerinde çift başlı kartal veya bir çift kuş kabartması varsa da alttaki insan başları gibi kırık vaziyettedir. Diğer cephelerdeki panoların hepsi birbirinin aynı geometrik süslemelerle doldurulmuştur.

Daire planlı olan iç mekânın girişin karşısına rastlayan kısmında tepesi mukarnaslı ince uzun bir mihrap yer almaktadır. Geometrik bezemeli bir bordürle çevrelenen mihrabın zeminin biraz yukarısından başlatılmış olduğu görülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1931, II, 77-79; Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularında Taş Tezyinatı*, Ankara 1966, s. 70; Suut Kemal Yetkin, *İslâm Ülkelerinde Sanat*, İstanbul 1984, s. 77; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 165-166; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri*, Ankara 1986, s. 159-163; Mahmut Akok, "Kayseri'de Dört Mezar Anıtı", *Türk Etnografya Dergisi*, sy. 12, Ankara 1970, s. 21.

ÖZKAN ERTUĞRUL

DÖNGEN

Kırgızistan, Kazakistan
ve Özbekistan cumhuriyetlerinde oturan
Çinli müslümanlara verilen ad.

Moğol Hükümdarı Kubilay Han zamanında (1260-1294) Budist Tatar ve Moğollar'ın bir kısmının Müslümanlığı kabul etmesi üzerine bunlara "eski dininden dönmüş, ihtidâ etmiş" anlamında Döngen denilmiştir (Celâleddin Wang-Zin-Shan, II/2-4, s. 163). Döngen kelimesi Çince'de Tung-kan, Rus ve Batı kaynaklarında Tungan ve Dungan şeklinde geçer. Doğu Türkistan Türkleri bütün Çin müslümanlarına bu adı verirlerse de bunlar bugün daha çok Hui-hui veya Hui-tse adıyla anılmaktadır. Ayrıca Çin müslümanları Döngen adını kendileri için hakaret sayarlar (JA, III, 414).

Döngen adı verilen Çinli müslümanların varlığı XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilinmekle beraber bunların kendilerinden söz ettirmeleri ve öne çıkmaları, 1862-1877 yılları arasında Çin'de Çing sülâlesinin zulmüne karşı ciddi bir siyasî ayaklanma içinde bulunmaları sebebiyle olmuştur. Çin'in yakın tarihinde önemli bir yere sahip olan ve 1862'de Shen-si'nin Weinan bölgesinde patlak veren Döngen ayaklanmaları, kısa zamanda

Kansu ve Doğu Türkistan'a kadar yayılarak 1864'te Kuça'da Döngen-Uygur Birleşik Hükümeti'nin kurulmasına imkân vermiş ve bir müddet sonra Doğu Türkistan bölgesi Döngenler'in idaresi altına girmiştir. Doğu Türkistan'da Çin ordusunda görevli Yâkub Bey adlı bir kumandan karışıklıklardan faydalanarak bağımsız bir devlet kurmuş ve Atalık Gazi unvanını almıştır. Bu devlet 1872'de İngiltere ve Rusya tarafından tanınmış, Sultan Abdülaziz de Yâkub Bey'e "emîrül-ümerâ" unvanını vermiştir.

Fakat Döngenler ile Yâkub Bey rejimi arasında devam eden siyasî ve etnik anlaşmazlıklar yüzünden bu ayaklanmalar başarıya ulaşamadı. 1871'de İli bölgesi Rus askerlerince işgal edildi. Yâkub Bey'in ölümünden (1877) sonra Döngen isyanlarının şiddetle bastırılması üzerine 1877-1884 arasında Shensi, Kansu ve Doğu Türkistan'dan kaçan pek çok Döngen Orta Asya topraklarına sığınarak bugün yaşadıkları Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın muhtelif şehirlerine yerleştiler. 1877-1878 yıllarında, Mehmed Eyüb olarak tanınan Boyan Akhun liderliğindeki Döngenler'in Kansu'dan Yedisu'ya (Semireçye) gelmeleri en büyük göç hareketidir. Yedisu bölgesinde yerleşmiş olan Döngenler bugün pirinç, sebze, afyon çiçeği yetiştirmektedirler.

Günümüzde Döngenler'in çoğu Oş Çam-bul ile Przheval şehirlerinde ve Fergana vadisinde yaşamakta olup toplam nüfusları 70.000 civarında tahmin edilmektedir (1979'da 51.694).

Döngenler'in konuştuğu, Kuzey Çince grubuna giren dilin Kansu ve Shensi olmak üzere başlıca iki lehçesi mevcuttur. Döngenler'in dilinde başta Türkçe olmak üzere Arapça ve Rusça gibi diğer dillerden giren pek çok kelime vardır. 1928'e kadar Arap alfabesini, bu tarihten 1953'e kadar Latin alfabesini kullanan Döngenlerin bu son dönemde okuma yazma oranında hızlı bir artış oldu. 1953'ten sonra Kiril alfabesini kabul eden Döngenler genellikle kendi dillerini, Rusça'yı ve yaşadıkları ülkenin millî dilini bilmektedirler. Kırgızistan'ın başşehri Bişkek'teki Döngen Pedagoji Enstitüsü ile Kırgız Bilimler Akademisi'ndeki Döngen Bölümü'nde Döngenler'in dili ve diğer özellikleri üzerine araştırmalar yapılmaktadır.

Sünnî müslüman olan Döngenler daha ziyade Hanefî mezhebine mensuptur-